

Doe mee met het Jaar van de Boerenzwaluw

Jouke Altenburg & Loes van den Bremer

Inleiding

Wat kunnen we doen om de Boerenzwaluw, als kenmerkende soort van het landelijk gebied, te behoeden voor verdere achteruitgang? In het 'Jaar van de Boerenzwaluw' vragen Sovon Vogelonderzoek Nederland en Vogelbescherming Nederland aan vogelaars, weidevogelbeschermers en de bewoners van het landelijk gebied om gezamenlijk voor deze vogels in actie te komen. In het eerste deel van dit artikel gaan we kort in op de oorzaken van de achteruitgang. Het tweede deel beschrijft de verschillende activiteiten waarmee we met u onze 'acrobaat van 't erf' een steun in de rug willen geven.

Sinds 2002 roepen de hierboven genoemde organisaties jaarlijks een vogelsoort uit tot 'soort van het jaar'. In 2011 is dat de Boerenzwaluw; een goede ambassadeur voor natuurrijk landelijk gebied. Hij komt in vrijwel alle typen agrarisch landschap voor en wordt door boeren, burgers en buitenlui doorgaans hoog gewaardeerd. De sierlijke vlucht, goede benaderbaarheid en spreekwoordelijke plaatstrouw wegen voor hen op tegen de overlast in de vorm van poep in schuren en stallen.

Als de Boerenzwaluw zo geliefd is, wat is er dan mis? Het antwoord is een open deur: het gaat slecht met veel vogelsoorten van het landelijk gebied. Dat geldt ook voor de Boerenzwaluw. De Nederlandse populatie ging in veertig jaar achteruit met 50 tot

75%. Daarom staat deze voorjaarsbode op de Rode Lijst.

Oorzaken achteruitgang

Het aantal boerenbedrijven blijft afnemen en daarmee ook het aantal stallen. Dat betekent minder mogelijke broedplaatsen. Ook de andere wijzen van stallenbouw hebben negatieve gevolgen. De invloeden van temperatuurschommelingen, verstoring en predatie zijn namelijk vergroot door de steeds grotere 'openheid' van de moderne stallen.

Neemt het aantal vervollegsels af? Boerenzwaluwparen kunnen twee tot drie legsels per jaar grootbrengen. Het is de vraag of het aandeel paren dat meer dan één legsel grootbrengt, in de loop van de tijd is

gedaald. Eén legsel levert namelijk onvolgende jongen op om de natuurlijke sterfte te compenseren. Een dalende jongenproductie zou ook kunnen samenhangen met de afnemende insectenrijkdom van het landelijk gebied. Toch zijn er (nog) geen indicaties dat voedsel gevolgen zou hebben voor het broedsucces van de Boerenzwaluw. Uit de gegevens van het Boerenzwaluwproject Nederland dat is uitgevoerd in de periode 1992-'04, blijkt namelijk dat het broedsucces constant is gebleven (Van Turnhout 2009).

Waarschijnlijk zijn er ook problemen op de trek. Behalve een verslechterd broedgebied kunnen voor de Boerenzwaluwen ook negatieve ontwikkelingen op de trekroute een rol spelen. Dat geldt zowel voor de 'pleisterplaatsen' als voor de overwinteringsgebieden. Eerste analyses van Zwarts et al. (2009) wijzen erop dat de ontwikkelingen in de broedgebieden een grotere negatieve invloed hebben op de boerenzwaluwstand dan de veranderingen onderweg en in de overwinteringsgebieden. Die resultaten zijn echter niet eenduidig, omdat er niet genoeg systematisch verzamelde gegevens beschik-

baar zijn. Daar moeten we met elkaar dus wat aan doen!

Voor de Deense populatie is wél bewezen dat de achteruitgang van het aantal broedparen mede veroorzaakt is door een afname van de kwaliteit van de 'pleisterplaatsen' in Algerije (Turner 2006). Deze gebieden zijn cruciaal omdat de zwaluwen daar bij moeten komen van de lange terugtocht over de Sahara, die ze doorgaans met tegenwind moeten oversteken.

Brede aanpak

Het Jaar van de Boerenzwaluw is niet alleen gericht op vogelaars. Deze actieve tellers vormen natuurlijk wel een belangrijke basis. Daarnaast richten we ons onder andere op weidevogelwerkgroepen, agrarische natuurverenigingen en paardenhoudende buitenlui. Het Jaar van de Boerenzwaluw moet bijvoorbeeld meer kennis opleveren van de sleutelfactoren voor herstel. Ook willen we het draagvlak voor de Boerenzwaluw onder de bewoners van het landelijk gebied vergroten. Dat moet leiden tot meer geschikte broedlocaties en goed leefgebied. Ten slotte willen we samenhangende verbeteringen langs de trekroute en in de overwinterings-

Het Jaar van de Boerenzwaluw is niet alleen gericht op vogelaars. Ook weidevogelwerkgroepen, agrarische natuurverenigingen en bijvoorbeeld paardenhoudende buitenlui kunnen een bijdrage leveren. Zij kunnen onder andere helpen meer kennis te verzamelen over de sleutelfactoren voor herstel. Foto: Jouke Altenburg.

gebieden realiseren. Hieronder lichten we dat toe.

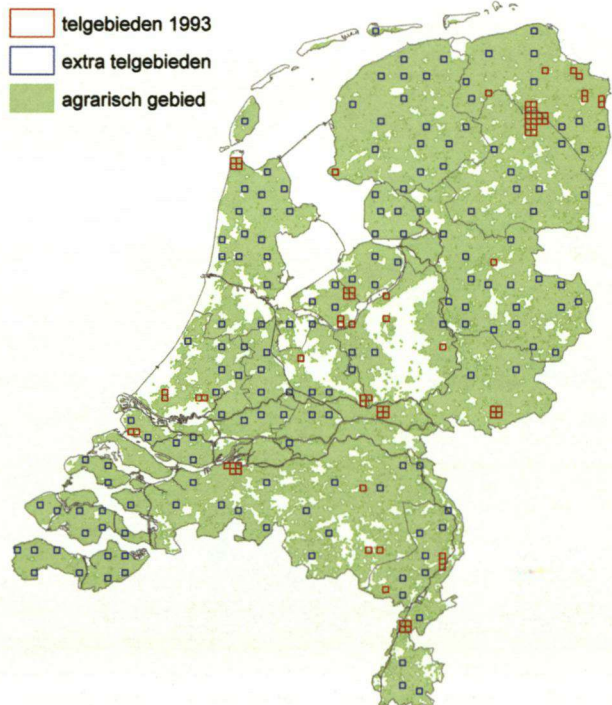
Meer kennis nodig

Hoewel de Boerenzwaluw een makkelijk te onderzoeken soort is – niet schuw, leeft dicht bij de mens – zijn er uit te weinig gebieden in Nederland voldoende gegevens bekend om onderbouwde uitspraken te doen over de actuele verspreiding, stand (dichtheid), trend en de achterliggende oorzaken van veranderingen daarin. Er zijn wel verschillende goede onderleggers aanwezig, zoals het onderzoek van Bakker et al. (1996) naar nestplaatskeuze en omgevingskwaliteit. Daarnaast hebben de vrijwilligers van het Boerenzwaluwproject Nederland het broedsucces in de periode 1992-'04 in beeld gebracht. De leefwijze en overleving in de overwinteringsgebieden zijn dankzij het onderzoek van Bennie van den Brink in kaart gebracht. Dit onderzoek is gedurende enige decennia uitgevoerd. De overleving op de trekroute kan door het ringen van nestjongen en het terugvangen van volwassen vogels op de broedlocaties worden berekend. Dit is het zogenaamde RAS-project van het

Vogeltrekstation. Ondanks al deze inspanningen zijn er echter meer gegevens uit meer gebieden nodig om een betere bescherming te kunnen bieden.

Nieuwe telmogelijkheden

In het Jaar van de Boerenzwaluw worden twee telprojecten voor verschillende doelgroepen georganiseerd. In de eerste plaats een herhaling van het onderzoek naar de nestplaatskeuze, dat werd uitgevoerd in 1993. Daarbij zijn in specifieke kwartblokken (Figuur 1) systematisch alle voor de Boerenzwaluw 'relevante' bouwwerken gecontroleerd op de aanwezigheid van nesten. Daarnaast is informatie verzameld over factoren die een rol spelen bij de nestplaatskeuze, zoals het landgebruik, de aanwezigheid van vee en het type gebouw. We vragen vogelaars om dit onderzoek te herhalen. Dan kunnen we beoordelen of er veranderingen zijn opgetreden. Naast deze referentieblokken willen we dit onderzoek ook graag uitvoeren in nieuwe gebieden (zie kaart), zodat we een goede schatting kunnen maken van het aantal broedparen.

Telgebieden van het onderzoek naar nestplaatskeuze in 1993 (rood) en de extra telgebieden (blauw) in het agrarische gebied.

Het aantal nestlocaties voor de Boerenwaluw neemt steeds verder af. Er verdwijnen boerenbedrijven en er moeten steeds meer maatregelen genomen worden om vogels te weren uit agrarische bedrijfsgebouwen.

Foto: Jouke Altenburg.

De tweede optie heeft een laagdrempelig karakter. Bewoners en bezoekers van het landelijk gebied kunnen van adressen die men zelf kiest on-line (of via e-mail), het aantal nesten doorgeven. Er zijn twee telpe-

riodes, omdat we ook inzicht willen krijgen in het aandeel van de populatie dat een tweede legsel heeft. De bevindingen kunnen via <http://www.jaarvandeboerenwaluw.nl> onder 'publiekstelling' worden doorgegeven.

Een optimaal ingericht en beheerd erf met kruidenrijke randen, gevarieerde begroeiing en water aan de rand van Culemborg (2009).

Foto: Jouke Altenburg.

Afwisselende landschappen met kruidenrijke bermen en gevarieerde begroeiing bieden een insectenrijk, goed foerageergebied, ook tijdens slechtweertperiodes. Lekdijk te Culemborg (2009). Foto: Jouke Altenburg.

Ook na het Jaar van de Boerenzwaluw blijft deze telmogelijkheid bestaan. Deze telling kan heel goed gecombineerd worden met weidevogelbeschermingswerk of nestkastcontroles van bijvoorbeeld Steenuil of Kerkuil.

Tel mee

Naast deze twee ‘nieuwe’ telprojecten willen we ook de bestaande monitoringsprojecten voor Boerenzwaluwen onder de aandacht brengen. Dat betreft broedvogelmonitoring van bewoonde nesten (BMP-Boerenzwaluw), het broedsuccesonderzoek (Nestkaart), het ringen van nestjongen en terugvangen van volwassen exemplaren om de overleving te bepalen. Voor een aantal van deze projecten is wel training nodig, zoals leren hoe vogels geringd moeten worden. In 2011 worden voor geïnteresseerde tellers twee praktijkdagen georganiseerd. Meer informatie over deze tellingen en de praktijkdagen is te vinden op: <http://www.jaarvandeboerenzwaluw.nl>.

Voor alle telprojecten zijn veel vrijwilligers nodig. De opzet is zo dat eigenlijk iedereen wel een telling kan vinden die bij hem of haar past. Vragen hierover kunnen gesteld worden per e-mail: boerenzwaluw@watsovon.nl. Boerenzwaluwen tellen is wat anders dan een natuurgebied op broedvogels inventariseren of een rivierentelling uitvoeren. De huidige boerenzwaluwvrijwilligers kunnen beamen dat contacten met boeren en buitenlui zeer inspirerend zijn. Tel dus mee!

Groter draagvlak nodig

De schaalvergroting in de landbouw leidt tot minder boeren en nieuwe bedrijfsgebouwen. De moderne open ligboxen- en serrestallen zijn minder geschikt voor Boerenzwaluwen. Er broeden minder paren en ze brengen er

minder jongen groot. Ook het leefgebied verliest door de intensivering veel voedselkwaliteit. In kruidenrijk grasland leven meer soorten insecten en zij komen er in grotere aantallen voor dan in kruidenarm grasland. Vee loopt minder buiten; let maar op, Boerenzwaluwen jagen graag in de buurt van vee.

Toch zijn er ook kansen in het landelijk gebied. Veel boeren waarderen ‘hun zwaluwen’ en zoeken naar mogelijkheden om het de Boerenzwaluw naar de zin te blijven maken. Niet alleen individuele boeren zetten zich daarvoor in. Ook Agrarische Natuurverenigingen (ANV's) zoals Water, Land en Dijken en de ANV Drimmelen pakken dat met veel inzet en resultaat op. De omschakeling van gangbare naar biologische landbouw kan eveneens gunstig uitpakken voor Boerenzwaluwen. Onderzoek toonde aan dat op biologische bedrijven een rijk insectenleven aanwezig is (Kragten 2009).

Door de vermindering van het aantal boeren gaan steeds meer burgers in het landelijk gebied wonen. Zij houden ook vaak vee: paarden, schapen, geiten, kippen, enzovoort. Hun vee loopt wel buiten. De kleinschalige stallen en erven van deze mensen kunnen met eenvoudige maatregelen boerenzwaluwvriendelijker worden gemaakt.

Daarom hebben we de Advieslijst Boerenzwaluwvriendelijke maatregelen ontwikkeld. Een praktisch A4-tje met maatregelen om de Boerenzwaluw te steunen.

Landschapsbeheerders, weidevogelbeschermers en vogelaars kunnen op basis van deze lijst bewoners van het landelijk gebied adviseren hoe ze het erf beter kunnen inrichten en beheren.

De Advieslijst is te downloaden van <http://www.jaarvandeboerenzwaluw.nl>. Tekenaar Elwin van der Kolk heeft met hetzelfde doel

Deze boerenzwaluw voert water aan het jong tijdens een langdurig droge voorjaarsperiode (2009). De keelzak hangt wat uit (gewicht!) en er hangt een waterdruppel aan de snavel van de oudervogel.
Foto: Jouke Altenburg.

een prachtige boerenzwaluwposter gemaakt. De poster is gratis aan te vragen via <http://www.jaarvandeboerenzwaluw.nl>.

Bescherming op trek

Als internationale organisatie wil Vogelbescherming Nederland trekvogels ook onderweg en in hun overwinteringsgebieden beter beschermen. Vogelbescherming ondersteunt in 2011 het werk van BirdLifepartner 'Association Les Amis des Oiseaux' (AAO) in Tunesië, die ook activiteiten uit gaat voeren in het kader van het Jaar van de Boerenzwaluw. Tunesië en Algerije zijn landen die door veel Nederlandse Boerenzwaluwen worden aangedaan bij hun trektocht over de Sahara. Het Jaar van de Boerenzwaluw in Tunesië is veelomvattend: voorlichting, scholing van vrijwilligers en onderzoek. Er zal ook concreet gewerkt gaan worden aan het herstel van leefgebied in oases met (voormalige) kleinschalige landbouw aan de rand van de woestijn: gebieden met een rijk insectenleven. Die zijn van groot belang voor trekvogels wanneer zij in de eerste maanden van het jaar de enorme afstand over de voedselarme Sahara hebben afgelegd.

Boerenzwaluwen leggen voor de trek maar een vetvoorraad van enkele grammen aan, onvoldoende voor de hele reis. Ze moeten blijven foerageren. Dat geldt vooral in het voorjaar wanneer de zwaluwen bijna altijd te maken hebben met tegenwind en er vaak koude-invalen zijn.

Tot slot

Het motto van het Jaar van de Boerenzwaluw is 'Doe mee! Tel mee!' Daar kan 'Geniet mee!' nog aan toegevoegd worden. Uiteraard staat de Boerenzwaluw in 2011 in beeld op de webcamsite <http://www.beleefdelente.nl>. Op naar een geslaagd Jaar van de Boerenzwaluw!

■ J. Altenburg, Vogelbescherming Nederland & L. van den Bremer, Sovon Vogelonderzoek Nederland

LITERATUUR:

- Brink B. van den (2003):** Hygiënemaatregelen op moderne boerenbedrijven en het lot van Boerenzwaluwen *Hirundo rustica*. Limosa 76: 109-116.
- Kragten, S. (2009):** Breeding birds on organic and conventional arable farms. Ph.D.-thesis. Leiden.
- Turner, A. (2006):** The Barn Swallow. T.&A.D. Poyser, Londen.
- Turnhout, C. van (2009):** Historische Boerenzwaluwgegevens ondergebracht in het Meetnet Nestkaarten. Boerenzwaluw Nieuwsbrief.
- Zwarts, L., R.G. Bijlsma, J. van der Kamp & E. Wymenga (2009):** Living on the edge: Wetlands and birds in a changing Sahel. KNNV Publishing, Zeist.